

IV. ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

PROBLEMATICA ȘCOLILOR EVREIEȘTI DIN BUCUREȘTI ÎN ULTIMUL DECENIU AL SECOLULUI AL XIX-LEA DIN PERSPECTIVA RAPOARTELOR OFICIALE ȘI A REGLEMENTĂRILOR MINISTERULUI CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE

Cristina GUDIN*

THE CASE OF JEWISH SCHOOLS IN FIN-DE-SIECLE BUCHAREST FROM THE PERSPECTIVE OF THE CONTEMPORARY PUBLIC EDUCATION ADMINISTRATION (Abstract)

Private education represented in the modern era an alternative to public education. Private education has contributed to the training pupils, in a period in which the state does not have the capacity to open sufficient schools and to form enough teachers. However, the state has tried on several occasions to exercise control over private schools and impose on their own programs of study. The State conditioning opening of the private schools and he had decided that the children may be examined by teachers in public schools. Between private schools, a special role it was occupied by the Jewish schools. Financed by the members of the Jewish community or different domestic and international companies, the Jewish schools were characterized by special school curricula, as they were, inter alia, German or Old Testament study. Developments in Jewish schools depended on official policy, up until the 70s tendency are to educate the Jews in public schools dominated by the Romanians, to be more easily assimilated. The success of this approach, forced the authorities to restrict access of Jews in public schools, because it is considered that they hold the places which would have been occupied by Romanian students. The result was the development and diversification of the Jewish schools, as well the improvement of quality of private education.

Keywords: private education, Jewish schools, pupils, teachers, regulations.

* Conferențiar univ. dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

„Studii și articole de istorie”, tom LXXXI, 2014, pp. 217-226

Învățământul particular a reprezentat inițial o necesitate în sistemul instructiv românesc, în condițiile în care obiectivul educării tineretului nu era posibil de realizat în insuficientul sector public.

Inconvenientele în reconstituirea imaginii învățământului particular în general și a celui evreiesc, în special, decurg din faptul că, deși, în principiu, școlile private se conformau aceluiași norme legislative ca și așezămintele publice, directorii lor nu înțelegeau să se achite sistematic de sarcinile prescrise în textele oficiale. Astfel, în pofida solicitărilor ministeriale de a trimite regulat rapoarte relative la efectivele școlare, la cadrele didactice angajate și profilul programei, multe dintre institutele private aleg să nu furnizeze informații despre activitatea desfășurată. Mai mult, atunci când găsesc oportun a răspunde cerințelor avansate de minister, directorii transmit date incorecte sau incomplete, statisticile oficiale nereușind să surprindă cu exactitate nici măcar tipul așezămintelor, elementare sau secundare. O atare situație decurgea, așa cum s-a arătat, atât din lipsa de disponibilitate a directorilor, cât și din flexibilitatea organizatorică a sectorului privat, multe dintre institute, pentru a-și asigura un număr rezonabil de elevi, funcționând cu două cursuri, primar și gimnazial/liceal.

Inconsecvența directorilor manifestată în întocmirea rapoartelor face ca uneori nici destinația școlilor, pentru fete sau băieți, să nu fie cunoscută, fără a menționa că stabilirea efectivelor de elevi și a performanțelor lor la învățătură constituie aspecte în legătură cu care concluziile nu pot fi decât aproximative. Cu toate acestea, pentru învățământul destinat evreilor, se pot desprinde câteva repere. Astfel, este evidentă preponderența școlilor tradiționale confesionale (hadarim), destinate copiilor cu vârsta cuprinsă între 6-10 ani care deprindeau silabisirea și citirea în limba ebraică, rugăciunile și studiau textele religioase. De asemeni, este cunoscută orientarea către școală în special a băieților, pensioanele evreiești de fete apărând cu destulă greutate, prioritară fiind fondarea așezămintelor pentru băieți, așa cum o demonstrează și următorul exemplu: în București, comunitatea de rit occidental deschide o școală de fete abia în 1890, în vreme ce pensionul de băieți funcționa din anul 1873.

Cu toate acestea, dificultățile în refacerea tabloului învățământului particular sunt reale, la ele adăugându-se și aplicarea defectuoasă a legii instrucțiunii publice din 25 noiembrie 1864, actul în baza căruia se trasează principiile esențiale de organizare și funcționare a sectorului particular. Între acestea, pentru a înțelege mai bine realitățile din institutele private, merită a fi menționate câteva, și anume: condițiile fixate pentru persoanele dornice să deschidă așezăminte de educație erau destul de permissive, reducându-se la aplicarea programelor de studiu din școlile publice și la respectarea normelor de moralitate și igienă, în caz contrar existând posibilitatea suspendării sau închiderii pensiunelor. Pentru școlile private de fete se menționa în mod explicit că directoarele trebuie să fie femei, aceasta constituind o garanție suplimentară pentru moralitatea institutului, dar și o modalitate de a asigura satisfacerea adecvată a necesităților educaționale ale copiilor.

Penalitățile aplicate elevilor erau cele din unitățile școlare publice. Pedepsele fizice nu erau amintite de regulamente școlare și recurgerea la asemenea măsuri punitive este puțin probabilă în așezămintele particulare unde, în schimbul taxei plătite, părinții „n-ar tolera cu nici un preț ca copilașii lor să fie rău tratați”¹.

Îndeplinirea cu relativă ușurință a unor asemenea condiții dintre care se elimina obligația prezentării atestazelor de studii, s-a tradus într-un reviriment al învățământului particular în raport cu perioada anterioară când, ca urmare a inițiativelor lui Al.I. Cuza de a se încuraja învățământul public în detrimentul celui privat, dimensiunea celui din urmă se restrânsese. O dovadă a reafirmării sectorului privat o reprezintă faptul că de la cele 26 de școli existente în 1864-1865, se ajunge la 48 de unități, în 1871-1872.

Cu toate acestea însă, după 1864, devine o realitate conturarea cadrului legislativ în baza căruia statul poate exercita controlul asupra pensioanelor, ele intrând sub autoritatea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, așadar sub supravegherea revizorilor și subrevizorilor. În același timp, ministrul dobândește dreptul de a dispune încetarea temporară sau definitivă a activității în institutele private, imediat ce erau semnalate nereguli administrative, igienice ori didactice, aspect relevat de circulara înaintată la 26 mai 1866 de C.A. Rosetti directorilor școlilor private, potrivit căreia: „Eu am datoria de a suspenda sau închide pe dată orice școală privată în care văd că se perde timpul copiilor, sau se alterează morala ori sănătatea lor. Între condițiile moralei intrând dezvoltarea iubirii de țară, dvs. simțiți mai bine că spiritul antinațional este tot atât de vătămător la o școală căreia i s-a încredințat educația copiilor români sau născuți în România, cum e imorală orice deprindere corupătoare a inimii sau corpului elevului”².

Avertismentul nu era lipsit de o bază reală, cele mai multe școli private bucureștene fiind conduse de străini, așa cum o ilustrează și numele așezămintelor: Institutul Lucasiewicz, Institutul Sacchetti, Institutul Gackstätter, Institutul Schewitz, Institutul Vaillant, Institutul Buccholtzer, Institutul Luzzatto, Institutul E. Ludwig, Șoala israelită condusă de soții Jacob și Carolina Loebel³.

În plus, se recomanda directorilor să țină „în bună regulă” registrele de inspecție și celelalte documente școlare, ministrul fiind decis a da publicității, în foile oficiale, „toate observările în bine sau rău”, înscrise în aceste registre⁴.

Obligația aplicării programei din școlile publice, limita, în fapt, libertatea directorilor de pensioane de a întocmi programe de studiu proprii, așa cum se întâmpla până la 1864 când erau preluate programe și manuale școlare din străinătate a căror calitate era adesea discutabilă. Îmbogățirea programei oficiale prin introducerea studiului limbilor străine sau a muzicii instrumentale rămânea la latitudinea directorilor cărora li se impunea o bună cunoaștere a limbii române, mai

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare A.N.I.C.), fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (în continuare M.C.I.P.), dosar 762/1890, f. 62.

² „Buletinul instrucțiunii publice”, an I, 1866, nr. 3, p. 503.

³ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 98/1873, ff. 101-102.

⁴ „Buletinul instrucțiunii publice”, an I, 1866, nr. 3, p. 503.

ales pentru directorii care predau, considerându-se inacceptabil ca un conducător de școală să nu stăpânească limba oficială a statului⁵.

Deși învățământul privat nu a beneficiat de un act legislativ care să îi fie dedicat în exclusivitate, caracteristicile sale au constituit, de-a lungul timpului, subiectul mai multor regulamente care impun noi condiții în funcționarea acestui sector educațional, indiciu al preocupării statului pentru ridicarea nivelului procesului educativ, indiferent de tipul școlii în care se realiza. De pildă, *Regulamentul pentru școlile private*, realizat în 1896 în timpul ministeriatului lui P. Poni, prevedea că fondarea unei școli private trebuie să aibă aprobarea ministerului de resort, pentru aceasta fiind necesară respectarea următoarelor dispoziții: depunerea unei cereri de înființare a institutului, în care să fie menționate numele solicitantului, categoria școlii, programa de studii și regulamentul de funcționare al institutului, componența corpului didactic angajat, planul localului și specificarea numărului maxim de elevi pe care școala urma să îi instruiască. Pentru directorii așezămintelor se cerea să dețină titluri academice identice cu cele pretinse de la directorii școlilor publice de același tip, să nu aibă cazier juridic, să nu fi fost pedepsiți, ca profesori publici, cu destituirea sau suspendarea, să posede un certificat de bună conduită eliberat de primăria comunei unde a locuit în ultimii trei ani. Regulamentul din 1896 prezintă o serie de similitudini cu legea Falloux din 15 martie 1850 care trasa coordonatele organizatorice ale învățământului primar francez, asemănările regăsindu-se în privința solicitării unui brevet de studii din partea celui care intenționa să fondeze o școală privată, a penalităților aplicate institutelor în cazul încălcării normelor, ori a verificării respectării principiilor morale și a legilor țării⁶.

Analizând prevederile regulamentului lui P. Poni, se observă, prin raportare la dispozițiile legii de la 1864, înăsprirea condițiilor pentru fondarea unui institut de această factură, pe de o parte datorită calității îndoielnice a actului de instrucție și condițiilor improprii din multe școli private, dar și datorită capacității sporite de absorbție a segmentului populațional de vârstă școlară în așezămintele din sectorul public. La finele veacului al XIX-lea, se constată intensificarea controlului exercitat de minister, școlile particulare având posibilitatea de a aplica programe și regulamente diferite de cele ale statului, însă cu condiția de a se conforma cerințelor pedagogice și de a nu atenta la morală și la legile țării.

Un interes aparte se manifestă pentru profesionalismul cadrelor didactice care își desfășurau activitatea în institutele private, ele trebuind să depună la minister certificatele de studii și de moralitate, în vreme ce directorilor din sectorul public le era interzis a preda în școlile particulare. Acolo unde, între elevii înscriși figurau și români, se aplicau prevederi speciale, în sensul că situația acestora era raportată revizorilor; apăsătoare obligativitatea trimiterii lor la școlile de stat spre examinare; studiul limbii române și a istoriei naționale trebuia să se facă în românește, pentru restul obiectelor putându-se utiliza orice altă limbă la institutele

⁵ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 1155/1865, f. 385.

⁶ A. Petit, *L'évolution de la législation française en matière d'enseignement*, Paris, 1924, pp. 101-102.

cu programă proprie. În așezămintele care se ghidau după programa statului, limba de predare era exclusiv cea română, se respectau regulamentele și programele din școlile publice și se permitea organizarea examenelor finale sau de corigență. În legătură cu acest ultim aspect, este de precizat că autorizația de examinare se obținea numai dacă: școala funcționa cu curs complet; angajații erau institutori avizați de minister; se aplicau cu minuțiozitate reglementările școlare și se țineau în ordine documentele instituției și dacă se respecta principiul înscrierii într-o clasă superioară doar a elevilor declarați promovați⁷.

Nu lipsesc, însă, din peisajul școlilor evreiești situațiile în care se optează pentru o formulă de compromis, tradusă în asocierea în cadrul programei de studiu a disciplinelor specific iudaice (limba ebraică, religia mozaică) cu cele „profane” prezente și în programa școlilor publice. Consecința asupra elevilor o constată inspectorii, între aceștia Gr. Rășcanu care menționa: „Am observat în inspecțiile făcute la școlile israelito-române că este greu și împovărător a învăța afară de materiile cursului primar, limba ebraică și limba germană. Din această cauză elevii învață 7-8 ore pe zi și sunt istoviți din cauza acestui surmenaj intelectual”⁸. Remarca inspectorului era justificată deoarece în școlile evreiești corespunzătoare ciclului primar un elev petrecea 36 de ore/săptămână, în vreme ce în școlile românești publice orarul cumula 24 de ore/săptămână.

În scopul constatării realităților din școlile private, acestea erau inspectate periodic (o dată pe an școlile cu programă proprie, de două ori cele cu programa statului) de către inspectorii ai învățământului primar, revizori, delegați speciali numiți de minister, medici comunali, medici desemnați de ministru ori de directorul general al serviciului sanitar⁹. Ca și în cazul școlilor publice, controlul avea ca scop stabilirea măsurii în care se îndeplineau prescrierile regulamentare și programele, în plus observându-se dacă sunt promovate idei și atitudini imorale și antinaționale.

Sanțiunile se acordau gradual, în funcție de gravitatea lor, de la avertismentul secret sau public care se tipărea în „Monitorul Oficial” și în „Buletinul instrucțiunii publice”, putându-se ajunge la retragerea autorizației de examinare, în cazul școlilor cu programa statului, ori chiar la închiderea așezământului.

În pofida prescrierilor legale, practica demonstrează îndeplinirea cu intermitențe a îndatoririi revizorilor de a inspecta pensioanele, justificarea fiind identificată în lipsa timpului necesar inspectării conștiințioase a tuturor școlilor publice și private în funcțiune în circumscripția școlară de care aceștia răspundeau. Într-o atare situație, nu este surprinzător interesul revizorilor manifestat cu precădere în legătură cu așezămintele publice, cele private fiind frecvent neglijate, lucru cunoscut și la nivelul ministerului. În vederea remedierii deficienței apărută în inspectarea pensioanelor, la 7 martie 1891, de pildă, a fost emisă o circulară prin care revizorul din București, A. Bârsan, era invitat să viziteze școlile private,

⁷ *Regulament pentru școlile private*, în A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 377/1896, ff. 87-96.

⁸ L. Rotman, *Școala israelito-română (1851-1914)*, București, 1999, p. 249.

⁹ I. Felix, *Igiena școlară. Istoria ei, starea ei actuală*, București, 1903, p. 31.

„ministerul dorind să cunoască starea materială și morală a institutelor private din Capitală” care instruiău un număr apreciabil din copiii urbei. Observațiile formate în urma inspecției aveau să ia forma rapoartelor referitoare la local, mobilier, materialul de studiu, personalul didactic, programele de studiu, orarele și tot ce privește didactica în general¹⁰.

Conformându-se recomandărilor ministeriale, revizorul vizitează, între altele, cele două școli primare, de fete și de băieți, pe care comunitatea israelită spaniolă le întreține în acest oraș. Constatările în privința aspectului localurilor și a dotărilor sunt șocante, deoarece: „Aceste școli se găsesc în cele mai rele condiții igienice. Odăile de clasă sunt mici, cu tavanul jos, pardoselile stricate, cu uși și ferestre mici și în starea cea mai proastă și întunecoasă. Mobilierul constă din niște bănci vechi și stricate, o catedră veche și diformă, table. Aparatele de studiu lipsesc cu totul, în locul lor se vede însă praf și necurătenie cu îmbelșugare în toate părțile. Aceste localuri pot fi luate mai cu adevărat de niște morminte ale tinerei generații, decât ca un loc de cultură”¹¹.

Data fiind multitudinea neregulilor, concluzia revizorului, acceptată de ministrul P. Poni, nu poate fi decât următoarea: „Până ce comunitatea [israelită] nu va clădi localuri igienice și spațioase cu un mobilier potrivit și până ce nu va avea un personal angajat ca institutori care să predea în timp de cinci ore pe zi și care să fie remunerați mai convenabil, nu cu 60 lei pe lună ca până acum, nu este bine să se recunoască ca persoană juridică”. Mai mult chiar, se recomandă luarea unor măsuri de natură a ameliora situația, în caz contrar ministerul urmând a iniția procedura de închidere a școlilor¹².

Un alt aspect căruia autoritățile școlare i-au acordat constant importanță este cel al calității actului didactic, în acest sens elaborându-se, *Regulamentul pentru examenele de învățământ primar ale copiilor pregătiți în familie sau în institute private recunoscute de stat*, întocmit sub ministeriatul lui P. Poni la 1896, care dezvoltă prescrierile cuprinse în *Regulamentul pentru examenele de promoțiune ale școlărilor cari nu au urmat în școlile publice* din 1887, inițiat de D.A. Sturdza, conform căruia elevii care primeau instrucția în alte institute decât cele publice nu puteau promova decât prin susținerea unui examen la finele anului școlar în instituții educative de stat, în fața dascălilor acestora¹³. Evaluat asupra cunoștințelor de limba română, matematică, geografie, istorie națională, geometrie, religie, învățământ intuitiv, caligrafie, desen liniar, economie casnică, lucru de mână, elevul era declarat promovat numai dacă obținea la fiecare obiect cel puțin nota 4 și dacă media generală, calculată pe baza rezultatelor la toate obiectele menționate, era de minim 6¹⁴.

¹⁰ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 762/1890, f. 44.

¹¹ *Ibidem*, f. 174.

¹² *Ibidem*.

¹³ Direcția Municipiului București a Arhivelor Naționale, fond Școala primară de băieți nr. 20, dosar 44/1892, ff. 5-7.

¹⁴ *Regulamentul pentru examenele de promoțiune ale școlărilor cari nu au urmat în școlile publice*, A.N.I.C., fond M.C.I.P., dos. 261/1887, f. 78.

Regulamentul lui Poni relua prevederi din actul anterior adaptându-le situației învățământului din acel moment. De pildă, se stipula că susținerea examenului de la sfârșitul anului se face prin achitarea taxei de examinare în valoare de 20 de lei și depunerea unei cereri adresată revizorului, acesta având de altfel rolul de a fixa școlile în care examenul de putea organiza. Este vorba de școli publice complete, unde nu activau insitutori angajați la școlile particulare de la care proveneau copiii. Pentru a nu se aglomera cadrele didactice ce compuneau comisiile de evaluare, în condițiile în care elevii preparați în institutele particulare erau examinați concomitent cu cei din sectorul public, se hotărâse ca numărul copiilor din școlile private acceptați la examen să nu fie mai mare de 40.

În afara examenului anual, se lăsa posibilitatea examinării asupra materiilor corespunzătoare mai multor ani de studiu, taxa ridicându-se la 30 de lei în acest caz. Școlile private care se bucurau de recunoașterea statului și posedau autorizația de organizare a examenelor își evaluau singure elevii, în prezența delegaților ministerului. Banii proveniți din taxele de examen serveau în proporție de 50% plătirii dascălilor examinatori, restul depunându-se la Casa școalelor.

Modalitățile de examinare suportau modificări, în sensul că probele se susțineau oral pentru clasele începătoare, I-a și a II-a, iar pentru anii terminali oral și scris, în fața unui juriu examinator compus din toți inistutorii școlii respective și un delegat din partea ministerului. Probele scrise se susțineau la limba română și matematică, pornindu-se de la considerentul că examenul nu urmărește să cuantifice cantitatea cunoștințelor acumulate la toate materiile, cât abilitatea copiilor de a utiliza corect limba română și de a efectua cu ușurință calculele esențiale. Accentuarea importanței acestor obiecte de studiu este evidentă prin necesitatea dobândirii notei 5 ca notă minimă, în timp ce pentru restul obiectelor nota minimă rămânea 4.

În cazul institutelor private care eludau prevederile regulamentului privind trimiterea copiilor la școlile publice în vederea examinării, se acționa prin amendă pentru fiecare copil, avertisment public și, pentru așezămintele care recidivau, prin retragerea autorizației de funcționare, elevii lor fiind trecuți din oficiu la școlile de stat, în anul școlar următor¹⁵.

Calitatea învățământului din institutele particulare este dificil de precizat, rapoartele revizorilor relative la acest aspect semnalând situații negative, dar și pozitive. Diferențele la nivelul aprecierilor membrilor corpului de control erau dictate de seriozitatea pregătirii dascălilor, de modalitatea în care înțelegeau să se achite de misiunea lor, precum și de calitatea manualelor și a materialelor didactice sau de sânguința elevilor. În legătură cu aceste elemente este de subliniat, cu precădere pentru prima parte a intervalului și pentru institutele care lucrau după programe proprii, faptul că adesea corpul profesoral era format din străini ori din persoane necalificate pentru munca la catedră, cu timpul, pe măsură ce se impune

¹⁵ *Regulament pentru examenele de învățământ primar ale copiilor pregătiți în familie sau în institute private recunoscute de stat*, A.N.I.C., fond M.C.I.P., dos. 1/1896, ff. 36-38, 47-49.

probarea studiilor, locul lor fiind luat de către oameni cu experiență didactică, mulți proveniți din rândul institutorilor de la școlile publice, interesați să-și suplimenteze astfel veniturile. De asemenea, până în ultimele decenii ale veacului al XIX-lea, când se constată o creștere semnificativă a numărului școlilor private care își însușesc programa statului, aceste așezăminte organizau procesul educativ-instructiv în baza programelor aplicate în străinătate și a manualelor importate din Occident ori a preluărilor după acestea, nerealizate întotdeauna în conformitate cu principiile didactice și pedagogice.

De o reală utilitate în vederea îmbunătățirii activității instructiv-educative din școlile evreiești, s-a dovedit fondarea în 1880 a societății pentru editarea de cărți didactice israelito-române, în limba română. Prin intermediul ei au văzut lumina tiparului mai multe manuale precum: *Învățătura religiei mozaice* a lui M. Beck, *Istoria biblică cu geografia Palestinei* de M. Gaster, *Abecedarul ebraic, exerciții de citire și traducere* al lui D.I. Bally sau *Gramatica ebraică* a lui L. Casvan¹⁶.

O dovadă în acest sens o constituie raportul întocmit de revizorul din București după evaluarea elevilor din pensioanele întreținute de comunitatea israelită spaniolă, potrivit căruia, „în aceste școli, pe lângă studiile rituale se mai predau și materiile prevăzute în școlile priamre. Dar fiindcă materiile din programul școlilor statului se predau numai două ore pe zi și pentru că personalul didactic este recrutat dintre tinerii israeliți spanioli care urmează la facultatea de medicină, prin urmare neexperimentați și nefamiliarizați cu cerințele didactice, rezultatul este mai mult formal ca real; se predă mai mult în mod extensiv decât intensiv”¹⁷.

Aceeași situație descurajantă în ceea ce privește calitatea procesului educativ este invocată de raportul revizorului Bârsan, încheiat după asistarea la examenele de la finele anului ținute la școala israelită română din Capitală. Astfel, la clasa a II-a, dacă în privința desenului se apreciază că este „predat binișor”, nu același lucru se poate afirma despre celelalte obiecte de studiu, căci „citirea se face în dialect cu totul evreiesc, fără nicio iuțeală, citind cuvintele de deasupra fără a le înțelege; poezia e recitată ca o mașină fără a-și da [elevii] seama cât de puțin de conținutul ei; la gramatică, totul se învață pe memorizate și nimic nu înțeleg [copiii care] orice regulă o știu perfect, dar ca ceva istoric; geografia e învățată tot pe memorizate, fără a ști unde sunt locurile pe care le spune din gură și, dacă-l scoți din aceasta, nu știe unde se află”. La examenul de aritmetică, delegatul ministerului observă aceeași „predare pe de rost”, ceea ce determină formularea următoarelor concluzii: „știu regulile, însă nu știu a le aplica, iar la calcul sunt foarte tardivi”. Nici evaluarea rezultatelor elevilor la orele de caligrafie nu este satisfăcătoare, această materie fiind lăsată cu totul la „voia întâmplării”, situație detaliată în raportul trimisului ministerial în termenii: elevii „n-au nicio regulă, nu știu ține măcar condeiul, literele sunt amestecate (evreiești, germane și românești), încât nu se mai pot citi niciodată și sunt făcute în contra tuturor regulilor celor mai elementare”.

¹⁶ E.I. Critzman, *Un jubiliar și jubileul școlii primare „Jacob și Carolina Loebel” (1873/1874-1913/1914)*, București, Institutul de Arte grafice „Providența”, 1914, p. 12.

¹⁷ A.N.I.C., fond M.C.I.P., dosar 762/1890, f. 174.

La clasa a III-a a aceleiași școli, deși „erau toate obiectele predate bine”, „obiceiurile contractate din celelalte două clase sunt în imposibilitate de a fi scoase, adică: citirea și scrierea evreiești, pronunțarea asemenea și totul făcut mecanic, căci așa sunt deprinși din cele două clase inferioare”.

Concluzia în urma evaluării calității actului didactic este descurajantă: „rezultatul școlii din punct de vedere al instrucțiunii este foarte înapoiat și se cheltuiesc banii în zadar, stricând numai niște copii, aceștia neînvățând nici românește, nici evreiește”¹⁸.

Concomitent cu pensiunile care îi impresionează negativ trimișii ministerului, există și institute aparținând comunității israelite care nu se înscriu în categoria celor semnalate. Este cazul școlii primare româno-israelite „Jacob și Carolina Loebel”, deschisă în 1852 și destinată băieților. Fondatorul ei, Israel Pick, a dovedit încă de la început dorința de a organiza o instituție de învățământ serioasă pe care a condus-o în conformitate cu sistemul școlilor primare ale statului. Aflat efectiv sub controlul autorităților școlare, așezământul reușește să atragă din primii ani de funcționare un număr impresionant de elevi, circa 300, de a căror evaluare răspundea o comisie mixtă condusă de doctorul Iuliu Barasch. În pofida greutăților financiare care se traduc în plata neregulată a salariilor profesorilor sau chiar în suspendarea activității în 1862, rezultatele la învățătură obținute de școlarii săi sunt „satisfăcătoare”, după cum le cataloga Petrache Poenaru.

Și mai târziu performanțele profesorilor și elevilor acestei școli se mențin, în anul 1892, de exemplu, toți copiii din anul terminal prezenți la examen, reușind să primească certificatul de finalizare a cursurilor elementare. Mai mult, și elevii din celelalte clase, examinați de delegații ministerului, lasă o impresie plăcută sub aspectul progreselor la învățătură, lucru deloc facil atunci când între examinatori se numărau, ca în anul 1892, profesori renumiți în epocă precum: G.I. Ionescu-Gion, profesor la Liceul „Gh. Lazăr”, M. Brândză, profesor la școala normală de institutori sau I. Ghilbaldan, profesor la Liceul „M. Basarab”¹⁹.

Comunitatea evreiască, consistentă sub raportul membrilor săi, s-a evidențiat cu predilecție prin inițiativele legate de deschiderea școlilor particulare care, deoarece comunitatea nu era recunoscută ca persoană juridică, depindeau de oficialitățile locale și aveau, de multe ori, o existență efemeră. Totuși, datorită taxelor școlare percepute, a donațiilor particulare și, mai ales, la finele secolului, grație ajutorului primit din partea societăților care apar după 1893²⁰, numărul școlilor a crescut la câteva zeci²¹.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 163/1891, f. 250.

¹⁹ E.I. Critzman, *op.cit.*, p. 13.

²⁰ Spre exemplificare menționăm câteva dintre aceste societăți, și anume: Societatea „Cultura” (Iași, 1894), „Junimea israelită” (Ploiești, 1894), Societatea israelită pentru școli (Brăila, 1894), Societatea pentru instruirea copiilor israeliți români (București, 1895) apud L. Rotman, *op.cit.*, p. 142.

²¹ C. Iancu, *Les Juifs en Roumanie (1866-1919). De l'exclusion à l'émancipation*, Provence, 1978, p. 195.

În concluzie, pentru a clarifica coordonatele de evoluție a învățământului evreiesc, se impune delimitarea câtorva etape, și anume:

- 1851 – începutul anilor '70, când tendința este de atragere a evreilor în școlilor românești pentru a le grăbi asimilarea, în paralel funcționând și școli evreiești subvenționate de comunitate;
- Anii '70 – 1893 când se produce saturația școlilor românești cu elevi evrei (aceștia sunt prezenți într-un procent superior celui deținut la nivelul populației. De ex. în 1878/1879 elevii evrei reprezintă 11% din populația școlară urbană, iar în 1883/1884 se ajunge la 15% evrei)²²;
- 1893-1914 când, ca urmare a legii referitoare la învățământul primar și normal-primar a lui Take Ionescu se limitează accesul străinilor în școlile publice, ceea ce conduce la configurarea învățământului evreiesc modern cu sprijinul organizațiilor evreiești internaționale (Alliance Israélite Universelle sau Jewish Colonisation Association).

Intrate sub autoritatea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, obligate, în general, să respecte documentele școlare aplicabile în așezămintele statului, pensiunile private încep să se apropie de acestea în privința coordonatelor procesului instructiv-educativ, diferențe păstrându-se la nivelul dotărilor materiale și umane, superioare, de multe ori, celor întâlnite în institutele elementare publice. Mai mult, învățământul particular în general și cel evreiesc în mod deosebit se caracterizează prin flexibilitate, prin racordare la tendințele economice ale epocii. Pe acest fond, apar după 1893 școli evreiești secundare (cea dintâi la București, în anul 1895), precum și școli cu profil comercial sau profesional (Școala de meserii „Ciocanu” deschisă la București în 1898 sau școlile profesionale de fete „Reuniunea femeilor israelite” și „Steaua” înființate la Iași). Începutul veacului al XX-lea a însemnat pentru învățământul evreiesc îmbunătățirea programelor de studiu, dotarea școlilor cu localuri corespunzătoare și cu laboratoare și biblioteci, deschiderea de noi școli (în 1900 în România funcționând 54 de școli evreiești: 37 pentru băieți, 14 pentru fete și 3 mixte), diversificarea ofertei educaționale din școlile de meserii prin organizarea secțiilor de electrotehnică și reparații auto²³.

²² L. Rotman, *op. cit.*, p. 131.

²³ *Ibidem*, p. 144.